

Limitele jurnalismului cetățenesc

Angela PRECUP PhD

University of Arts Târgu Mureș

precupangela@yahoo.com

Abstract: Citizen Journalism and Its Limits

Citizen journalism is the practice by which people with no journalistic background act as citizen-reporters, collecting and disseminating informative contents, with the use of three basic instruments: a mobile phone, a 'good eye' and an internet connection. This practice does not follow journalistic principles such as validating the information or protecting the rights of the people involved, although it usually has constructive purposes, by which it attracts growing audiences. Since the citizen journalism becomes a growing source of information, even for the mass-media, its integration in the general informative circuit might be supported by the Romanian educational system, by promoting the fundamental aspects necessary for the correct practice of this type of journalism.

Key words: *citizen journalism; digital communication; journalistic practices; social networking.*

Impactul pieței media digitale din România asupra jurnalismului cetățenesc

Segmentul digital al pieței media din România a înregistrat în 2019 cea mai mare creștere, cu 17% față de anul 2018, o creștere semnificativă comparativ cu evoluțiile înregistrate de restul mediilor: TV +2,5%, radio +8%, OOH (Out of Home Media) +5%, print -5% (Savanciuc și Olteanu 2020, 3).

Totodată, previziunile pentru anul 2020 includ o creștere similară a mediei digitale, cu 16% față de 2019, estimările cuprinzând și o continuare a gradului de penetrare a Internetului, în special în mediul rural și în ceea ce privește categoriile defavorizate. În privința rețelelor digitale, Google și Facebook păstrează gradul cel mai ridicat de utilizare, dar raportul Media FactBook 2020 menționat consemnează că:

În timp ce rețelele cele mai populare au devenit aproape sinonime cu utilizarea Internetului în sine, alte platforme sunt în creștere, configurând noi comportamente media la segmente mai restrânse, dar foarte active.

Savanciuc și Olteanu 2020, 6

Statisticile europene arată de asemenea, că gradul de utilizare mobilă a Internetului pe instrumente portabile (telefoane mobile, laptopuri, tablete) de către populația

cuprinsă între 16-74 de ani s-a triplat în România în 2018 comparativ cu 2013, ajungând la 58% dintre utilizatori, procent care plasează țara noastră la mijlocul acestui clasament, între țările cu cel mai ridicat grad de utilizare mobilă a internetului (Norvegia 89%, Danemarca și Suedia 88%) și cele cu gradul cel mai scăzut (Polonia 49%, Italia 40%). Cea mai mare parte a utilizatorilor de internet din România, fixă sau mobilă, utilizează Internetul zilnic, în proporție de 76%, foarte aproape de media europeană de 89%. În același timp, România a depășit în 2018 media europeană (56%) în privința utilizării internetului în scopul conectării la rețelele digitale de socializare, cu 61% din totalul utilizatorilor între 16-74 ani. (EUROSTAT s.n. 2019, online).

În acest context accelerat al dezvoltării instrumentelor și canalelor de comunicare digitală, cei mai activi utilizatori ai rețelelor sociale sunt tinerii. Deși estimările variază de la țară la țară, datele arată că dintre tineri, adolescenții petrec în jur de șase ore pe zi folosind mass-media digitale, timp care

[...] include aproape 2 ore petrecute stând de vorbă cu prietenii prin intermediul unor mijloace de comunicare cum ar fi WhatsApp, mesaje pe telefon sau Snapchat, precum și peste o oră pe zi petrecută pe rețele sociale precum Facebook, YouTube și Instagram.

Valkenburg, Piotrowski, 2018, 89

Aceste date relevante pentru gradul accelerat de creștere a pieței media digitale reprezintă fundamentul pe care în ultimul deceniu, în același ritm accelerat, s-a dezvoltat și în România, ca în întreaga lume, jurnalismul cetățenesc, ca practică prin care oameni de orice formație profesională, non-jurnalistică, acționează în calitate de cetățenii-reporteri, culegând și diseminând conținuturi informative, cu ajutorul a trei instrumente: telefon mobil, spirit de observație și conexiune la internet. Fenomenul se înscrie în tendința și dinamica specifică universului comunicațional actual, descris de Mario Vargas Llosa prin sintagma „civilizației spectacolului”, adică „Civilizația unei lumi în care primul loc pe scara valorilor îl ocupă divertismentul și în care a te distra, a scăpa de plictiseală, e pasiunea generală.” (Vargas Llosa, 2018, 29)

Acest tip de jurnalism voluntar, în creștere în întreaga lume, se dovedește o sursă tot mai valoroasă de informații, dincolo de aspectele subiective care îl diferențiază de jurnalismul convențional. În România, calitatea jurnalismului cetățenesc suferă, în mare măsură, din cauza gradului scăzut de educație media asigurat de sistemul național de învățământ, singurul capabil să realizeze, printr-o strategie consecventă, îmbunătățirea culturii media a noilor generații digitalizate și, implicit, creșterea calității jurnalismului cetățenesc de la noi.

Jurnalismul cetățenesc în România

Profesional, jurnalismul cetățenesc utilizează metode de colectare a informației specifice jurnalismului convențional (observația participativă sau neparticipativă, interviul,

ancheta), dar nu respectă de regulă, principiile jurnalistice precum verificarea informațiilor din surse credibile sau protejarea drepturilor persoanelor implicate. Canalele de diseminare a informației sunt internetul și rețelele sociale, în care publicul participativ joacă un rol foarte important, atât din perspectiva completării informațiilor, cât și din perspectiva modului direct de accesare a conținuturilor, care, în modul specific acestor canale, capătă credibilitate și impact datorită transmiterii lor prin intermediul rețelei de prieteni, și sunt amplificate în receptarea lor de faptul că rețeaua socială exercită o influență

[...] interpersonală (cazurile în care un individ cu status superior dictează sau determină comportamentul altui individ) și socială (presiunea exercitată de grupuri asupra membrilor în direcția adoptării anumitor comportamente, practici, idei, vestimentații etc.

Hâncean, 2014, 139

Din perspectiva genurilor jurnalistice utilizate, jurnalismul cetățenesc folosește texte asemănătoare cu știrea, comentariul, reportajul, fotoreportajul, interviul, editorialul sau documentarul din jurnalismul convențional.

Practicanții acestui tip de jurnalism cetățenesc sau participativ sunt așadar, deținătorii unor bune competențe digitale, dar mai puțin a competențelor jurnalistice necesare pentru a crește relevanța conținuturilor generate. Fiind însă un tip de jurnalism care urmărește, de obicei, finalități constructive, el atrage audiențe tot mai largi, devenind o sursă de informații valoroasă și pentru jurnalismul convențional, pe care îl concurează mai ales datorită rapidității cu care vehiculează informația și faptului că oferă practic, o rețea universală de corespondenți voluntari, inaccesibilă instituțiilor media tradiționale.

Astfel, elementele care separă încă jurnaliștii amatori de cei profesioniști sunt pregătirea jurnalistică, motivația „scrisului”, canalele de distribuție, capacitatea de acoperire geografică a subiectelor, standardele de calitate și credibilitatea.

Iată cum definește jurnalismul cetățenesc proiectul „Jurnalist în curtea școlii”, unul dintre puținele proiecte educaționale din România care încearcă să formeze tinerii în spiritul practicării responsabile a acestui tip de jurnalism:

Jurnalismul cetățenesc este practicat, de regulă, de oameni care nu au pregătire jurnalistică și nu lucrează în presa oficială, dar care folosesc instrumentele tehnologiei moderne și acoperirea pe care o oferă Internetul pentru a obține și verifica informații și a crea și transmite conținut media, care poate ajunge și în presa oficială. Acești cetățeni pot avea orice profesie și orice statut social, dar e important să aibă și acces la tehnologia modernă (telefonie mobilă și internetul în primul rând), să fie onești în demersul lor și să respecte câteva reguli de bază ale jurnalismului.

Dulamita 2015, online

Jurnalismul cetățenesc al epocii digitale de azi poate fi asemănat cu „vocea cetății” specifică altor epoci istorice, cu diferența fundamentală că în trecut, această voce aparținea personalităților cu autoritate recunoscută în comunitate, pe când în prezent, noua tehnologie a comunicării a făcut posibil ca această voce să devină a celor mulți, o voce a „celor reduși la tăcere” (Vargas Llosa, 2018, 326), o voce colectivă a comunităților. Este o nouă postură de care beneficiază fiecare individ, dar care îl obligă totodată pe furnizorul de conținut la o atitudine de responsabilitate, după cum subliniază scriitorul Mircea Cărtărescu:

Fiecare dintre noi își poate face o pagină unde să-și dezvolte virtualitățile artistice pe care nu le-a putut dezvolta în viața obișnuită pentru că n-a avut posibilitatea. Fiecare dintre noi își dă cu părerea despre toate lucrurile care se întâmplă: cum este cu familia tradițională, cum este cu căsătoriile gay, cum este cu conflictele interetnice de aici, din Transilvania, cum este cu corectitudinea politică, cum este cu orice alt punct fierbinte, ideologic sau politic, sau literar, sau estetic, sau de orice alt fel. Deci nu mai există acest lucru. Dumneavoastră, intelectualii, trebuie să faceți un lucru. Toți trebuie să-l facem. Toată lumea poate contribui. Acest lucru nu s-a mai întâmplat. Și noi trebuie să profităm de faptul că astăzi este cu puțință.

Cărtărescu, 2017

Valoarea incontestabilă a jurnalismului cetățenesc ca sursă de informații îi conferă o pondere tot mai mare și în produsele media convenționale, datorită rapidității și proximității înglobate de conținuturile acestui tip de jurnalism voluntar. Și în România, serviciile de culegere de informații ale multor producții media apelează la public pentru trimiterea de materiale relevante, prin intermediul unor adrese, numere de telefon sau platforme dedicate. În același timp, numeroase producții, în special audiovizuale, valorifică direct materiale din sfera jurnalismului cetățenesc identificate pe rețele ca Facebook sau YouTube.

În plan internațional, companii media importante precum BBC, au dus acest sistem la un nivel superior, creând servicii speciale pentru culegerea de conținut din sfera jurnalismului cetățenesc și pentru validarea acestui conținut, pe cât posibil, prin metode ale jurnalismului tradițional (verificarea informației, respectarea dreptul la replică și a dreptului la imagine etc.):

Analizarea volumului de efort și a ponderii care ar trebui alocate jurnalismului bazat pe participare publică este o preocupare foarte actuală pentru BBC News. Acum două luni am parcurs o reorganizare importantă, care a adus laolaltă vechile și noile media. Și a canalizat eforturile noastre în jurul participării publice, a ceea ce numim conținut generat de utilizator.

Horrocks 2008, online

Acest circuit al informației din sfera jurnalismului cetățenesc înspre jurnalismul convențional dovedește că ultimul pare să fi învățat a coexista cu jurnalismul cetățenesc

și cu concurența pe care acesta o reprezintă, într-o măsură tot mai mare, chiar dacă „jurnalismul nu poate schimba civilizația spectacolului la făurirea căreia a contribuit” (Vargas Llosa, 2018, 51) Dar pentru rafinarea acestui mecanism, este necesară o rafinare a calității conținuturilor din sfera jurnalismului cetățenesc, dependent de nivelul scăzut de educație media al populației din România și de diminuarea progresivă a spiritului critic al receptorilor de conținuturi media digitale în întreaga lume, având drept consecință creșterea posibilității de manipulare la nivel de masă, întrucât

[...] critica, aceea care pe vremea bunicilor și străbunicilor avea un loc central în lumea culturii, pentru că îi ghida pe cetățeni în dificilul demers de a judeca ceea ce auzeau, vedeau și citeau, a ajuns astăzi o specie pe moarte, luată în seamă doar atunci când ea însăși devine divertisment și spectacol.

Vargas Llosa, 2018, 32

Limite educaționale actuale pentru jurnalismul cetățenesc din România

Intervenția formativă pentru creșterea nivelului de educație media al populației din România revine sistemului național de învățământ, responsabil de formarea bagajului de cunoștințe generale al tinerilor, între care se numără în prezent și competențele de comunicare digitală, care fixează limita între ceea ce este permis și ceea ce este periculos sau încalcă unele libertăți în acest mediu, atât din perspectiva furnizorului de conținut, cât și din perspectiva modului de tratare a conținutului de către receptori.

Pedagogia media de orientare critică furnizează metodele și instrumentele necesare, cultivând

[...] spiritul cetățenesc, ajutând individul să se elibereze de manipularea prin media făcându-l capabil să aibă o atitudine critică față de cultura media, să obțină informații din diverse surse, să facă judecăți politice inteligente. Pedagogia media poate, așadar, reprezenta o parte a procesului de iluminare socială, producând roluri noi pentru intelectualitatea critică și publică.

Kellner, 2001, 397

Efectele acestui tip de intervenție pedagogică ar include elemente de literație media precum înțelegerea și reflectarea asupra conținuturilor media, cu scopul de a dezvolta cunoașterea acestora și a impactului lor social, semnalarea unor nereguli sau încălcări ale drepturilor omului, însușirea unor minime cunoștințe despre responsabilitate și etică în comunicare, și, prin reflectarea acestor abilități în interacțiunile online cotidiene, influențarea jurnalismului cetățenesc în sensul creșterii gradului de relevanță al conținuturilor.

Sistemul educațional din România nu cuprinde educația media în planurile de învățământ (ca disciplină de sine stătătoare sau prin conținuturi integrate în cadrul unor dis-

cipline existente), în afara unor proiecte experimentale sau a unor programe derulate de organizații neguvernamentale, în parteneriat cu Ministerul Educației Naționale.

Un astfel de exemplu este „Laboratorul de educație și cultură media”, demarat în 2014 de Centrul pentru Jurnalism Independent, care a introdus elemente de educație media în programele educaționale de liceu pentru disciplinele umaniste (limba română, limba engleză, limba franceză, istoric, științe sociale), creând un set de instrumente și materiale, pentru ca tinerii să înțeleagă și să respecte rolul media într-o societate democratică, să distingă informația de propagandă și să folosească responsabil rețelele sociale. (CJI, 2019, online)

Un program educațional dedicat exclusiv jurnalismului cetățenesc este „Jurnalist în curtea școlii”, un proiect editorial derulat de Asociația „Think Outside the Box” și cofinanțat de Administrația Fondului Cultural Național, având între rezultate și elaborarea unui ghid de jurnalism cetățenesc, care promovează câteva principii de bază pentru acest tip de jurnalism:

Cetățenii-jurnaliști documentează, de regulă, subiecte din imediata lor apropiere, care îi afectează direct pe ei sau pe cei dragi sau vizează o întreagă comunitate. Ei pot fi mai puțin detașați decât jurnaliștii profesioniști în demersul lor, mai subiectivi și mai personali, tocmai pentru că problemele pe care le prezintă îi afectează direct, și pot pune accentul mai mult pe emoție și pe uman decât pe relatarea impersonală a unor situații. Totodată, materialele pe care le produc nu se supun neapărat standardelor, rigorilor și structurilor întâlnite în presa mainstream – deși unii învață singuri să se adapteze la ele - atât timp cât informează corect și nu au agende ascunse.

Dulamita, 2015, online

Un program similar derulează începând din 2010 Organizația „Salvați copiii” sub denumirea „Ora de net”, un program european care promovează în România utilizarea Internetului de către copii și adolescenți într-un mod creativ, util și sigur. Un rezultat important al programului este lansarea primului ghid de siguranță online în mediul școlar din România, asumat de către Ministerul Educației și Cercetării Științifice ca suport educațional care „poate reprezenta un real sprijin acordat cadrelor didactice din licee care doresc să se informeze și să informeze elevii cu privire la beneficiile, dar și riscurile Internetului.” (Pricopie, 2016, online) Această resursă educațională explică noțiuni ca: noile tehnologii de informare și comunicare, siguranța pe internet, expunerea copiilor la conținut ilegal și/sau dăunător, hărțuirea online - *cyberbullying*, rețelele sociale și protecția datelor personale, *sexting*, *grooming*, reputația online și siguranța pe Internet, „Download”, „Copy Paste” și drepturile de autor, controlul parental, dependența de Internet, raportarea conținutului ilegal/dăunător.

Formarea acestor competențe de comunicare digitală generală influențează și gradul de relevanță a „jurnalismului cetățenesc” din România, trasând limitele acestuia în ceea ce privește integrarea lui în circuitul informativ general. Obiectivele includerii educației media între valorile fundamentale ale sistemului de învățământ din România ar fi astfel,

dezvoltarea abilității tinerilor de a utiliza responsabil rețelele sociale și de a identifica fenomene precum *fake news*, *cyberbullying* sau manipulare, prin construirea mecanismelor necesare înțelegerii principiilor corecte de interacțiune cu produsele media, prin dezvoltarea gândirii independente și de raportare critică la conținuturi și instrumente de diseminare a informației, pentru a reduce riscul dezinformării sau al încălcării drepturilor altor utilizatori în mediul digital.

REFERINȚE

- CĂRTĂRESCU, Mircea, conferință Bookfest Tg.Mureș, 2017, în emisiunea *Picătura de cultură*, TVR Târgu-Mureș, [realizator Petronela Moraru]. Difuzată la: 20.11.2017].
- CENTRUL PENTRU JURNALISM INDEPENDENT (CJI) (s.n.), 2019. *Laboratorul de educație și cultură media*. Disponibil pe: <https://cji.ro/subject/educatie-media/>, [Accesat 15.11.2019].
- DULAMITA, Ionut, 2015. *Ghid de jurnalism cetățenesc*. Disponibil la: <http://curteascollitotb.ro/ghid-de-jurnalism-cetatenesc/>, [Accesat 15.11.2019].
- EUROSTAT (s.n.), 2019. *Digital economy and society statistics - households and individuals*. Disponibil la: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals [Accesat 15.11.2019].
- HÂNCEAN, Marian-Gabriel, 2014. *Rețele sociale. Teorie, metodologie și aplicații*. Iași: Polirom.
- HORROCKS, Peter, 2008. *Value of citizen journalism*. Disponibil la https://www.bbc.co.uk/blogs/theeditors/2008/01/value_of_citizen_journalism.html, [Accesat 15.11.2019].
- PRICOPIE, Remus. 2016. *Cuvânt înainte la Ghidul utilizării în siguranță a Internetului*. Disponibil la: https://oradenet.salvaticopiii.ro/docs/Ghidul_utilizarii_in_siguranta_a_Internetului.pdf, [Accesat 15.11.2019].
- ROMAN, George și ALEXANDRESCU Gabriela, 2016. *Ghidul utilizării în siguranță a Internetului*. Disponibil la: https://oradenet.salvaticopiii.ro/docs/Ghidul_utilizarii_in_siguranta_a_Internetului.pdf, [Accesat 15.11.2019].
- SAVANCIUC, Veronica și OLTEANU, Alexandra, 2020. *Media FactBook 2020*. Disponibil la: <http://www.mediafactbook.ro>, [Accesat 15.11.2019].
- VALKENBURG, M. Patti și TAYLOR PIOTROWSKI, Jessica, 2018. *Generația digitală și dependența de media*. București: Ed. Niculescu.
- VARGAS LLOSA, Mario, 2018. *Civilizația spectacolului*. București: Ed. Humanitas.